

РЕЗЮМЕТА

на публикациите, представени за участие в конкурс за заемане на академична длъжност „доцент“ по професионално направление 2.1. Филология, научна специалност 05.04.17 – Български език (лексикология и лексикография)

на гл. ас. д-р Милена Георгиева Велева

I. ХАБИЛИТАЦИОНЕН ТРУД:

1. Историзмите в българския език. Речник на българските историзми. Издателска къща „Знак'94“, Велико Търново, 2017, 266 стр. ISBN: 978-954-8305-49-5

Монографията е посветена на историзмите в съвременния български език. За целите на изследването е използван корпус от над 2600 исторически речникови единици, почерпени от разнообразни лексикографски, енциклопедични и исторически извори.

Текстът е разделен на увод, две части - теоретична и лексикографска, заключение и списък на използваната литература. В увода се посочват целите и задачите на изследването и се прави обстоен преглед на лексиколожката литература, в която се анализира този проблем. Първа част „Лексикални аспекти на историзмите в българския език“ е структурирана в пет глави.

Първа глава е посветена на българската лексика с оглед историческата перспектива в живота на думите. В нея се проследява динамиката на речниковия състав на езика и се разглежда утвърна (пасивна). Според разположението на речниковите единици на линията на времето в лексиката на съвременния български книжовен език се обособяват два основни лексикални пласта: функционално-темпорално немаркирана и функционално-темпорално маркирана лексика. Системата на функционално-темпорално маркираната лексика включва три отделни подсистеми, всяка от които има обособени езикови единици със специфична темпорална окраска: неологична (нова) лексика, историческа лексика и архаична лексика.

Втората глава разглежда историзмите като единици на речниковия състав на езика. В нея се изясняват и се обобщават релевантните признаци на историзмите като вид функционално-темпорално маркирани речникови единици (темпоризми) с оглед на тяхното денотативно, структурно-езиково и конотативно значение. Разграничават се процесите на архаизация / деархаизация и историзация / деисторизация като прояви на динамиката на речниковия състав на езика. Обобщават се екстралингвистичните причини, които обуславят историзацията / деисторизацията в сферата на лексиката.

Трета глава е посветена на типологичната класификация на историзмите в съвременния български език. Въз основа на класификационни признаци като характер на номинацията, лексикално-граматична принадлежност, семантична структура, разположение на линията на времето и откъм произход историзмите се разделят на следните видове: словни и надсловни, субстантивни, адективни и вербални, пълни и семантични (частични), историзми екзотизми, историзми архаизми, историзми от домашен и чужд произход.

В четвърта глава българската историческа лексика се представя като динамична подсистема в рамките на функционално-темпорално маркираната лексика. Очертават се основните системни връзки и отношения между лексикалните единици, изграждащи тази подсистема: омонимни и синонимни редове, хиперо-хипонимни парадигми, деривационни гнезда.

Пета глава е посветена на разпределението на българските субстантивни историзми в тематични сфери. Разгледани са следните тематични области: „Човек“, „Държавно-правна структура“, „Военна и паравоенна сфера“, „Стопански живот и търговия“, „Материална култура“, „Вяра, религия“, „Народно-обичайно право“, „Метрология“, „Образование“, „Идеология“ и „Литература, изкуство“. В рамките на

всяка тематична сфера са обособени лексикални парадигми, в които историческите номинации се обединяват в групи и подгрупи.

Втората част на изследването е представена от „Речник на българските историзми“ с предговор и списък на лексикографските, енциклопедичните и историческите извори за Речника. В предговора са описани лексикографските принципи на представянето на българските историзми в лексикографски справочник от диференциален тип.

Речникът съдържа над 2600 номинативни единици (заедно с вариантите им), които се отнасят до следните исторически периоди: българските земи през древността – древна Тракия и тракийските провинции на Римската империя, Българско Средновековие (681–1396), българските земи под османска власт и Българско възрождане (1396 – 1878), България от Освобождението до 9.IX. 1944 г.

Словните и надсловните историзми, включени в Речника, се интерпретират с оглед на своите граматически, функционално-стилистични и хронотопни характеристики, откъм семантика, вариантност, синонимия и омонимия.

II. РЕЧНИЦИ:

2. Речник на родовите варианти при съществителните имена в българския език. Изд. Знак '94, В. Търново, 2009, 196 стр. ISBN: 978-954-8709-93-4

Речникът на родовите варианти при нарицателните съществителни имена в българския език е първият опит в българската лексикография да бъдат документирани съществителните имена, при които се наблюдава колебание по отношение на родовата им принадлежност, в следните аспекти: наличието им в текстове от втората четвърт на XIX в. до наши дни; употребата им в речта; относителната им хронология; техните характеристики от гледна точка на действащите книжовни норми; произходът им и др.

Речникът съдържа над 1100 заглавни единици с вариантни форми за род в период от приблизително 200 години. В него се включват: актуални и неактуални (исторически) родови варианти, вътрешносистемни и междусистемни родови варианти, експлицитни и имплицитни родови варианти. В края на речниковите статии се привежда информация за езикови изследвания, в които се коментира колебанието на съществителното по род.

III УЧЕБНИЦИ, УЧЕБНИ ПОМАГАЛА, ЕЛЕКТРОННИ РЕСУРСИ ЗА ОБУЧЕНИЕ:

3. 1000 Aspect Pairs of the Verb in Bulgarian. A Guide for foreigners. Издателство „Атеа“, София, 2013, 80 стр. ISBN: 978-954-8999-52-6

Справочникът 1000 Aspect Pairs in Bulgarian е предназначен за чуждестранни студенти в България, както и за всички, които изучават българския език като чужд. В него са включени около 1000 български глагола, които притежават различни форми за несвършен и свършен вид. Справочникът се състои от две части. В Част 1 се включват абсолютни видови двойки, а Част 2 съдържа ограничен брой относителни видови двойки. За улеснение на ползващите Справочника глаголите са преведени на английски в основните си значения.

4. Увод в езика на лингвистиката. Специализиран езиков курс, ИЧС, 1997, 145 стр. [Офс. изд.] [В съавторство с Р. Стоичкова]

Учебникът има за цел да запознае чуждестранните студенти, които ще следват филологическа специалност в български висши училища, с особеностите на езика на лингвистиката, а в по-широк план – и с особеностите на научния стил на съвременния български език. Урочните единици съдържат текстове с лингвистична тематика и разнообразни по вид упражнения. Темите на текстовете са подбрани с оглед на курса „Увод в общото езикознание“. Текстовете са адаптирани,

като постепенно се разширяват по обем и се усложняват по съдържание, а езикът ми се доближава до езика на автентичното научно изложение. За улеснение на студентите в края на ученика е приложен поурочен българо-английски речник, съдържащ общонаучна лексика и лингвистична терминология.

5. Електронни ресурси за обучение и тестване на знанията по български език като чужд. Модул „Български език като чужд за придобиване на културни компетентности“. – [В съавторство с Й. Дапчева и Николай Ников] - <http://bg.e-learning-deo.uni-sofia.bg/>

Като съществена част от проекта „Електронни ресурси за обучение и тестване на знанията по български език като чужд“, предназначен за ниво B2 от Общата европейска езикова рамка, модулът „Български език като чужд за придобиване на културни компетентности“ има за задача запознаване с някои български социо- и културно-исторически реалии и изграждане на умения за общуване в български социум. Модулът включва 15 учебни единици, разработени в интерактивна образователна среда, като всяка една съдържа основен текст, рубрика „Разбирате ли?“, в която се тълкуват някои лексикални единици и реалии, тест с многовариантен избор, упражнения към основния текст, текст за разбиране при четене и др.

IV. СТУДИИ И СТАТИИ:

6. За темпорално маркираната лексика в съвременния български език. Годишник на Департамента за езиково обучение – ИЧС при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, т. 20, 2016, с. 130-140.

Според разположението си на оста на времето в речниковата система на съвременния български език се разграничават два лексикални пласта – темпорално маркирана и темпорално немаркирана лексика. Темпорално маркираната лексика обединява всички темпоризми – лексикални единици, лексикосемантични варианти на лексикални единици и сложни названия и устойчиви изрази, в чието структурно-езиково значение присъства като релевантен компонент функционално-семантичната сема 'темпоралност'. Системата на темпорално маркираната лексика се състои от три динамични подсистеми: архаична лексика (архаизми), историческа лексика (историзми) и неологична лексика (неологизми), в които особено ярко се проявява връзката между език и време.

7. Тематична класификация на историзмите турцизми в българския език. Годишник на Департамента за езиково обучение – ИЧС при Софийския университет „Св. Климент Охридски“, т. 19, 2015, с. 146-151.

Най-голям дял сред историзмите от чужд произход в съвременния български език имат възприетите пряко или с посредничеството на османотурския език речникови единици, претърпели историзация след освобождението на България от османска власт. Откъм произход те се разпределят в няколко основни групи: историзми от турски (и тюркски) произход, историзми от арабски произход и историзми от индоевропейски произход (персийски, гръцки, романски, славянски и др.).

Историзмите турцизми в СБЕ назовават важни исторически понятия, свързани с османската политическа система, армия, стопански живот, социална структура, с ислямизацията на християнските народи и антиосманската съпротива, които се отнасят до следните основни когнитивни сфери: човек, държавно-правна структура, стопански живот и търговия, военна, паравоенна и правоохранителна сфери, материална култура, транспорт и метрология. В рамките на всяка една когнитивна сфера се разграничават отделни лексикални множества и подмножества, обединени от общи когнитивни класификатори. Възприетият в изследването тематичен принцип на класификация на историзмите турцизми позволява да се дефинират полетата на взаимно пресичане и проникване на история и език.

8. За устойчивите словосъчетания историзми в съвременния български език. – В: Езикът е съдба. Сборник в чест на 75-годишнината на проф. дфн Стефка Петрова. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2013, с. 115-123.

Историзмите устойчиви словосъчетания (УС) са темпорално маркирани езикови знаци, които се характеризират със следните релевантни признаци: разделно оформена формална структура, която се състои от най-малко два компонента пълнозначни думи, относителна устойчивост и възпроизводимост на компонентния състав, единно денотативно-сигнификативно значение и неактуалност на обозначаваната от тях реалия. Като съставна част от подсистемата на историческата лексика историзмите устойчиви словосъчетания влизат в разнообразни системно-структурни връзки и отношения – вариантност, полисемия, синонимия, словообразователни парадигми, тематични групи, семантични полета, ономаσιологични групи.

В тематично отношение историзмите УС в съвременния български език се разпростират върху широк кръг области на познанието. Като езикови знаци – обозначения на отделни фрагменти от езиковата картина на българина, историзмите УС са богат източник на когнитивна и лингвокултурна информация за миналото на българския народ.

9. За историзмите в българския език. – В: Магията на думите. Езиковедски изследвания в чест на проф. д.ф.н. Лилия Крумова-Цветкова. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, С., 2012, с. 112-119.

В статията се прави обща характеристика на историзмите в българския език, разглеждат се техните релевантни признаци и се доуточнява понятието за историзмите като езикова категория. Подчертава се принадлежността на историзмите към темпорално маркираните езикови елементи, при които връзката между език и време, език и пространство се проявява чрез функционалните признаци 'темпоралност' и 'локалност'. Обобщават се основните видове историзми в съвременния български език.

10. Фразеологични единици с компоненти – адекватни историзми в съвременния български език. Годишник на Департамента за езиково обучение - ИЧС при СУ „Св. Кл. Охридски“, 17, 2011, с. 30-38.

В именните компоненти на редица фразеологични единици (ФЕ) в българския език са запазени специфични хронологично маркирани лексикални пластове, сред които важно място заемат адекватните историзми. Като фразеологични компоненти адекватните историзми (derivati от имена на известни исторически и културни личности, исторически топоними, историзми-етноними и др.) участват в изграждане на фразеологичното значение, образната специфика и оценъчния компонент на съответните фразеологични единици. ФЕ с компоненти адекватни историзми са щрихи от българския и европейския фразеологичен модел на света. В преобладаващата си част те принадлежат към книжния пласт от съвременната българска фразеология. Разкриването на вътрешната им форма задължително предполага наличието на фонові знания от исторически и културно-исторически характер, свързани с развитието на европейската цивилизация – от Античността до най-новата история на християнския свят.

11. Phraseological prepositional units in Bulgarian and English. – В: Годишник на Департамента за езиково обучение - ИЧС при СУ „Св. Кл. Охридски“, 17, 2011, с. 23-29. [В съавторство с В. Михайлова]

В български и английски функционира значителен брой устойчиви предложни съчетания, с чиято помощ се изразяват разнообразни синтактични отношения с различна степен на абстракция и диференциация. Значенията им са мотивационно свързани със значенията на пълнозначните думи в състава им. Английските еквиваленти на устойчиви словосъчетания с предложна функция в българския език до голяма степен отговарят както по форма, така и по съдържание на българските конструкции. Това се дължи на историческия и културен обмен между българския език, от една страна, и европейските езици, от друга. В статията се подчертава необходимостта от по-

активното включване на словосъчетанията с предложна функция в процеса на чуждоезиковото обучение.

12. Стари народни мерки за дължина и разстояние в българската фразеология. –Български език и литература, 2010, 3, с. 32-40.

В наши дни традиционните народни мерки губят актуалността си и стават достояние на миналото. Но в рамките на фразеологията – културноисторическата памет на народа, те оставят забележима следа, отразявайки опита и светоусещането за човека, пространството и времето на много поколения преди нас. В статията се разглежда ролята на названията на стари народни мерки за дължина и разстояние като фразеологични компоненти в контекста на българската фразеологична картина на света. Фразеологичните единици с компоненти названия на старинни народни мерки за дължина и разстояние в българския език се разпределят в три основни тематични области – пространство, време и човек.

13. Вариантни форми за мн. ч. в съвременния български език. Годишник на Департамента за езиково обучение - ИЧС при СУ „Св. Кл. Охридски”, 16, 2009 с. 20-38.

Вариантните форми за множествено число при съществителните имена в съвременния български език се разглеждат в контекста на традиционния тричленен модел на категорията род. Те се групират в рамките на 17 структурни типа (модела) на числово вариране, като в рамките на всеки тип те се диференцират с оглед на разположението се на линията на времето (актуални – неактуални), според нормативните и функционално-стилистичните си характеристики, по лингвогеографската или лингвосоциалната си принадлежност, по своята фреквентност и др.

Вариантността при формите за мн. ч. на съществителните имена е породена от редица фактори от вътрешно- и външносистемен характер. При съществителните от домашен произход те е тясно свързана е прегрупирването на старите склонитбени типове в родови класове в резултат на прехода от синтетизъм към аналитизъм. Наред с историческите причини варирането в субпарадигмите за мн. ч. се обуславя в значителна степен от структурните потенци на езиковата система. При съществителните имена от чужд произход вариантността е в тясна връзка с процесите на тяхната морфологична адаптация в българския език, при която ролята аналогията има първостепенно значение.

Преодоляването на вариантността в субпарадигмата за мн. ч. се осъществява с отпадане на единия вариант или чрез функционалностилистично и семантично диференциране, в резултат на което вариантите за мн. ч. влизат помежду си в отношение на непресичаща се дистрибуция. Макар и рядко, процесът на семантично диференциране може да доведе до разрушаване на тъждеството на думата, при което отношенията между членовете на вариантния ред се преобразуват в опозитивни.

14. За вариантите от типа хотспоти – хотспотове в съвременния български език. – Български език, 2008, 4, с. 97-101.

В статията се разглеждат моделите на формообразуване на сложните многосрични имена от м.р., съдържащи като втори компонент едносрични имена, и варирането на числовите характеристики при редица чуждоезикови имена. Посочва се необходимостта от синхронизация между книжовната норма, установена и описана в граматичната ни литература, и обективната норма.

15. За съществителното стълпотворение в българския език. Годишник на СУ “Св. Климент Охридски” – ДЕО, 13, 2005, с. 19-24.

*В статията се проследяват произходът и семантичният развой на лексемата стълпотворение в българския език като резултат от дефразеологизацията на устойчивото словосъчетание **вавилонско стълпотворение**.*

16. Съотношението род - пол при съществителните нарицателни имена за лица в българския език. - Български език, 1991, 3, 204 - 211.

Предмет на анализ в статията е съотношението род – пол при личните съществителни имена от мъжки, женски, среден и общ род в съвременния български език на равнището на езиковата система на равнището на текста. Прави се обстоен преглед на публикациите по този проблем. Изясняват се ограниченията при актуализацията на семантичния признак пол при обща и частна предметна отнесеност, както и с оглед на синтактичната позиция на личните съществителни, и се правят изводи относно тълкуването на личните съществителни имена в съвременната лексикографска практика.

17. За произхода и значението на устойчивото сравнение гол като сокол в българския език. – Българска реч, VII (2006), 1, с. 65-68.

Представена е хипотеза за етимологията на устойчивото словосъчетание гол като сокол като калка от руски език и са разгледани някои негови експресивни речеви интерпретации в съвременния български език.

18. За устойчивите съчетания с предложна функция в съвременния български език. – Управление и устойчиво развитие, VII (2005), 3-4, с. 4121-46.

В статията се обобщават релевантните признаци на синтактичните конструкции с предложна функция в съвременния български език, които се класифицират с оглед на лексико-граматичната принадлежност на пълнозначната дума в състава им, както и от гледна точка на тяхната структурно-формална организация. Описват се са основните типове синтактични отношения, изразявани от тях (пространствени, темпорални, причинни, компаративни, обектни и др.).

19. Диагностика на грешките, допускани при съгласуването на равнището на предикативната синтагма (върху материал от испанския и българския език). – Съпоставително езикознание, IX (1984), 5, с. 41-48.

В съпоставителен план се анализират основните типове грешки, допускани на равнището на предикативната синтагма от испаноговорещи студенти, изучаващи български език. Предложено е теоретично обяснение на механизма на грешките с оглед на типологичните сходства и различия между български и испански.

V. ДОКЛАДИ ОТ НАЦИОНАЛНИ И МЕЖДУНАРОДНИ КОНФЕРЕНЦИИ:

20. Историзмите в преподаването на български като чужд. - *Výuka jehoslovanských jazyků a literatur v dnešní Evropě III*. Elena Krejčová, Pavel Krejčí (eds). Brno, 2016. с. 7 1-76. ISBN: 978-80-906183-7-4.

В доклада се разглеждат особеностите при преподаването на историзмите в българския език, което става в един по-напреднал етап от обучението, като се обосновава необходимостта от прилагане на комплексен интердисциплинарен подход – студентите се запознават с фрагменти от българската картина на света и получават допълнителни знания за мястото на изучавания историзъм, с което задълбочават културно-когнитивната си и езикова компетентност.

21. За историзмите от руски произход в съвременния български език. – В: Материали международной научной конференции „Славянские языки и литературы в синхронии и диахронии” - 26-28 ноября 2013 года, Москва, Макс Пресс, 2013, с. 66-68.

Историзмите русизми в българския език включват речникови единици, проникнали у нас през периода XVIII – XX в. , които с оглед на етимологията си се разпределят в няколко основни групи: изконно руски думи и словосъчетания, вторично заети старобългарски и черковнославянски думи с руски фонетични особености, заемки от други славянски езици, заемки от други индоевропейски и неиндоевропейски езици.

Те назовават разнообразни по своя характер реалии, които се разпростират върху широк кръг тематично-предметни области. С оглед на разпространението на реалиите, които назовават, сред

тях се открояват: историзми със специфична национална окраска, съотносими само с живота, материалната и духовна култура на руския народ, и историзми, чиито денотати са регионални или интернационални реалии. В рамките на втората група се обособява специфичен лексикален пласт – наименования на реалии, отнасящи се до времето на Временното руско управление в България (1877-1879). В хода на езиковата еволюция част от историзмите русизми в българския език разширяват смисловата си структура посредством развитие на актуални вторично-номинативни и преносни значения.

22. За типовете историзми в съвременния български език. – В: Юбилейна научна конференция: 50 години – врата към образованието и прозорец към света. Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, София, 2013, с. 258-263.

Статията представя типологична класификация на историзмите в съвременния български език. Въз основа на техните структурни, семантично-граматични, семантични и времеви характеристики и откъм произход се обособяват различни типове и подтипове историзми: словни и надсловни (историзми устойчиви словосъчетания), субстантивни, адективни и вербални историзми, пълни (лексикални) и непълни (частични, семантични) историзми, еднозначни и многозначни историзми, актуални и неактуални (историзми архаизми) историзми, домашни и недомашни (заети) историзми.

23. За историческите архаизми в българския език. – В: Езикът и културата в съвременния свят. Сборник с материали от Международната научна конференция, Бургас 22-23 юни 2012, Изд. къща „Знак 94“, Велико Търново, 2012, с. 89-95.

В хода на езиковата история историзацията на една или друга речникова единица може да бъде предшествана, съпроводена или последвана от нейната архаизация, което детерминира появата на един междинен тип лексикални единици – исторически архаизми, в които се съчетават категориалните признаци на същинските архаизми и историзми. Историческите архаизми представляват остарели названия на неактуални от съвременна гледна точка реалии, които са били изместени от други историзми – техни варианти или синоними. Обособяването им като отделен тип е от значение както за типологията на функционално-темпорално маркираната лексика, така и с оглед на лексикографската им интерпретация. В своята съвкупност историческите архаизми образуват лексикална микросистема с ретроспективна насоченост, включваща следните подтипове: лексико-фонетични, лексико-акцентни, лексико-ортографични, лексико-граматически, лексико-морфологически, лексико-словообразователни и лексикални исторически архаизми.

24. За историзмите в „Грамотите на българските царе“. – В: XVI Державинские чтения. Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики. Международная филологическая конференция 14-18 марта 2011, Санкт-Петербург, с. 30-37.

В доклада се разглеждат 135 речникови единици със статут на историзми в съвременния български език, засвидетелствани в „Грамотите на българските царе“ – средновековни писмени паметници от времето на Второто българско царство (1185-1396). Част от тях имат уникален характер и не се срещат в други старобългарски паметници. Историзмите от „Грамотите на българските царе“ се анализират с оглед на техния произход, а въз основа на предметно-понятийните си признаци се разпределят в тематични групи: владетелски титли и лица – носители на тези титли, представители на социални класи и съсловия, военни чинове и длъжности, административни служители, държавни обединения, административно-териториални единици, форми на земевладение, форми на феодална рента, феодални повинности и задължения, правни наименования, регалии, документи от царската канцелария, монети и др. В хода на езиковата еволюция част от тези названия са развили вторични значения чрез различни видове семантична деривация: метафоризация, метонимизация, разширяване или стесняване на значението.

25. Архаични форми за бъдеще време в българската фразеология. – В: XV Державинские чтения. Современные и исторические проблемы болгаристики и славистики. Материали XXXIX международной филологической конференции 16-18 марта 2010, Санкт-Петербург, с. 3-7.

Във фразеологичния фонд на българския език се пазят ценни сведения за историческите промени, настъпили в неговия граматичен строеж. Запазените в ролята на фразеологични компоненти архаични футурни форми се отнасят към три структурни типа: форми за бъдеще време, образувани от спомагателния глагол *ща*, *щеш* + съкратен или свръхкратък инфинитив (*би ще* и *на нашата улица празник*), форми за бъдеще време, образувани от частицата *ще* + *да* + финитна форма за сегашно време (*ще да иде с мишки на оран*) и форми за бъдеще време, образувани от спомагателния глагол *ща*, *щеш* + финитна форма за сегашно време (*някому щеш го накривиш*). В зависимост от семантиката си фразеологичните единици (ФЕ) с архаични футурни форми се разпределят в няколко структурно-семантичните групи. Възникнали и утвърдили се народната битово-разговорна реч, в по-голямата си част днес те са диалектно или просторечно маркирани. В разговорната реч функционират актуализирани техни структурни варианти, в които старите футурни форми са заменени с книжовни форми. Съхранените като фразеологични компоненти архаични футурни форми дават възможност да се проследят някои от основните етапи от формалния развой на парадигмата за бъдеще време в българския език.